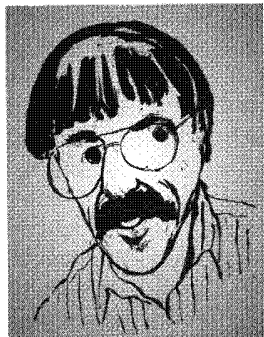

Den gode anmeldelse

Af John Chr. Jørgensen, Københavns Universitet og Politiken

John Chr. Jørgensen er for nylig blevet Dr. i anmelderi, og har i sit eget professionelle liv kombineret undervisning og forskning på Københavns Universitet med jobbet som anmelder og (i en periode) litteraturredaktør på Politiken.

Han skriver her om anmeldelsen som litterær genre, og om de forskellige relative kriterier for kvalitet man kan vurdere den på

Anmeldelsen som litterær genre

Fri os fra idealkritikeren, skrev jeg i forordet til essaysamlingen *"Dagbladskritikeren"* (1994).

Hvis der havde været et forord til dis-

putatsen *"Det danske anmelderis historie"* (1994), kunne jeg dér have skrevet: - Fri os fra idealanmeldelsen!

En af hensigterne med at skrive *"Det danske anmelderis historie"* var at vise, at anmeldelsen er en litterær genre, der har kunnet og stadig kan realiseres på mange forskellige måder.

Johan Ludvig Heibergs akademiske anmeldelsesform med præmisfremlægelse efterfulgt af eksemplifikation, argumentation og konklusion passede godt til tidsskriftet i 1800-tallets første halvdel, ligesom Tom Kristensens journalistiske anmeldelsesform, hvor kritikeren lever sig ind i værket og gendigter det, kom til at ligge godt for dagspressen i 1900-tallet. At kræve, at Heiberg skulle skrive som Tom Kristensen - eller omvendt - ville være abstrakt idealisme.

Anmeldelsesgenren manifesterer sig hele tiden på bestemte mediehistoriske vilkår. Den ideale anmeldelse findes lige så lidt som det ideale essay eller den ideale novelle. Faktisk endnu mindre. For anmeldelsen er i højere grad end de andre genrer bundet til historisk omskiftelige medier: tidsskrifter og dagblade.

Og der er altså ikke kun tale om en historisk relativisme, også om en aktuel: Den gode anmeldelse i *Ekstra Bladet* er

ikke det samme som den gode anmeldelse i *Danske Studier*.

Medierne stiller forskelligartede krav. Vi har som læsere ikke samme forventninger til en anmeldelse i det rappe formiddagsblad som til den, der står i det grundige fagtidsskrift.

At idealmodellen ikke eksisterer, betyder imidlertid ikke, at al tale om kvalitet i anmeldelser er meningsløs.

Det er fuldt ud muligt at sige, hvad der karakteriserer gode anmeldelser. Man skal bare være opmærksom på, at der er tale om kvaliteter på forskellige planer. Den ene anmeldelse har én type kvalitet, den anden en anden type. Fuldstændig som med andre litterære genrer; den ene novelle kan udmærke sig ved en overrumplende pointe, den anden ved en skarp persontegning eller autentisk gengivet miljø. Vi er blot ikke vant til at respektere anmeldelsen som genre på denne måde som novellen; derfor er vi tilbøjelige til at forenkle forestillingerne om dens mulige kvaliteter.

Kvalitetskriterier

I *"Det danske anmelderis historie"* opregner jeg tre sæt af kriterier over for

anmeldelser: et *alment artistisk*, et *litteraturfagligt* og et *journalistisk*.

De *alment artistiske kriterier* er sådanne, som anlægges over for al skriftlig udtryksfærdighed: iderigdom, originalitet, humor, dybsindighed, ægthed, troværdighed, sproglig opfindsomhed, sproglig præcision osv. Det er ved sådanne kvaliteter, fx Georg Brandes' anmeldelser udmærker sig. Anmeldere er en slags forfattere. De er både tænkere og udtrykskunstnere. Anmeldere, der kan fremsætte lysende ideer i sætninger, som ikke lader sig glemme, har kvaliteter som anmeldere, uanset hvad de anmelder!

Men anmeldere er også fagfolk. De *litteraturfaglige kriterier*, man kan anlægge over for anmeldelser, har at gøre med litterær dømmekraft, indsigt i forfatternes arbejdsproces og i æstetiske teorier, analytisk formåen, begrebsstringens, metodebevidsthed, litterært overblik og litteraturhistorisk viden. Den anmelder, der i avisen *Fædrelandet* den 19. november 1843 fastslog, at H.C. Andersen havde særlige anlæg for eventyrgenren, udviste en beundringsværdig evne til at se nogle litterære kvaliteter og deres baggrund i en særegen forfatterpersonlighed.

Endelig er der nogle særlige *journalistiske kriterier*, sådanne som er specielt knyttet til den mediebundne anmeldelse.

Nyhedssansen, altså evnen til at se det aktuelle eller måske ligefrem epokegørende ved en bogudgivelse, vil altid være afgørende for anmeldere, specielt i dagspressen. For at vide, hvad der er nyt, må man imidlertid også kende det gamle. På den måde forbinder det mest "avismæssige" kriterium sig med faglige kriterier.

Den kritiker, der er uden litteraturhistorisk ballast, risikerer at udråbe gentagelsen - måske endog plagiatet - til original kunst.

Anmeldelsen skal kunne læses som en artikel af selvstændig værdi. Det er således en kvalitet ved en anmelder, at han har *formsans*, dvs. at han kan skabe en interessevækkende åbning, og han kan komponere anmeldelsen som spændstig helhed med en logisk overbevisende eller emotionelt forførende argumentationsstruktur - og med en markant slutning.

Formidlingsevnen, det vil fx sige evnen til at koge et 300 sider langt romanværk ned til 300 ord, er en tredje kvalitet hos anmelderen. I forrige århundrede gjorde anmeldere som Goldschmidt og C.E. Jensen referatet til en slags destillationskunst. Anmeldelsen er et stykke litteraturpædagogik.

Mere beslægtet med det *lyriske talent* er *kompressionsevnen*, dvs. evnen til at udtrykke maksimal mening på minimal plads. En tolkning eller en vurdering nedlagt i én sætning. Det var sådan noget, som fordredes af Erik Bøgh i *Folkets Avis* i forrige århundrede - og som i dag kræves af Poul Borum i *Ekstra Bladet*.

Endelig kommer man ikke uden om, at gennemslagskraften er af betydning, dvs. evnen til at påkalde sig opmærksomhed i et medium, hvor anmeldelsen konkurrerer med andre læsetilbud. I denne kategori finder vi alle de sensationsgreb, som højmotiverede fagspecialister vil være tilbøjelige til at rynke på næsen ad, fx den grove nedrakning, den snertende ironi og de begejstrede reklameskrig. Gennemslagskraften kan i nogle tilfælde bero på anmelderens evne til at dæmpe tonen

midt i skrigeriet, ligesom man kan skaffe sig lydhørhed over for en stor forsamling ved at hviske fra talerstolen.

Mangfoldighed

Ud af alle disse forskelligartede kriterier kommer ikke én målestok. Den ene kritiker er god til det ene, den anden til det andet - og trænede læsere af anmeldelser vil vide at påskønne talenterne de steder, hvor de nu findes. Man kan sagtens sætte pris på Jens Kistrups evne til at åbne et værk med pædagogiske spørgsmål, samtidig med at man påskønner Erik Skyum-Nielsens litterært-analytiske dybdeboringer. Hvorfor skal man dog fravælge den ene til fordel for den anden?

Muligheden for idealdannelse ligger dér, hvor mange kriterier opfyldes af en og samme anmelder. Georg Brandes var en vældig begavelse, et exceptionelt belæst menneske, et sensitivt gemyt, en ypperlig udtrykskunstner, en dygtig fagmand og en ikke ueffen journalist. Det er ikke mærkeligt, at han står højt på den danske kritikerhimmel.

Brandes skrev gode anmeldelser, men ikke *den ideelle*. Man kan tage enhver af Brandes' anmeldelser og vise, hvordan han på enkelte punkter er blevet overstrålet af andre kritikere. Hans Vodskov var mere uhildet i sin kritiske liberalisme, Edvard Brandes havde mere retorisk gennemslagskraft i sin partikritik, Herman Bang beherskede et bredere register af journalistiske greb osv.

Men da Georg Brandes samlede mange kvaliteter i sin kritik, er han siden hen kommet til at stå som et ideal.

Det er på mange måder et håbløst ideal at slæbe rundt på for eftertidens kritikere. Georg Brandes' indsats kan ikke gentages. Ja, hans anmeldelser ville ikke have en kinamands chance i dagens aviser. De ville være alt for lange - og litterære! - for vor tids brede læserpublikum.

I stedet for som læser at lede efter den ideelle anmeldelse, bør man således lære at se og værdsætte de forskellige kvaliteter, som anmeldere har at byde på.

I vor daglige brug af anmeldelser - som forbrugervejledning, horisontudvidelse, læseunderholdning osv. - vil vi i praksis ofte være henvist til én eller i hvert fald få aviser.

Vi vælger de medier, som totalt giver os mest, og det kan godt være, at fx litteraturanmelderen i den avis, vi holder, ikke byder på helt så mange kvaliteter, som ham i det konkurrerende blad. Alligevel kan anmelderen være god for os. Hvis han fx kan fatte sig i korthed, skrive levende og sige sin mening klart, så er det ikke afgørende for os som læsere, om vi deler litterære kriterier med ham.

Han bliver en offentlig figur, vi kan orientere os i forhold til. Går vi til et fagtidsskrift, forventer vi os mere, en grundigere gennemgang af det anmeldte værk, en diskussion af dets holdninger og kvaliteter, en perspektivering af værket i en større fx litteraturhistorisk sammenhæng.

Idealanmeldelsen er altså noget relativt!

Den gode anmeldelse

På den enkelte dagblads- eller tidsskrifts-redaktion har man en forestilling om,

hvilken type læserforventninger man skal søge at imødekomme.

Nogle steder har man kodificeret kravene til anmelderne. I "*Dagbladskritikeren*" gengiver jeg nogle gode råd fra en litteraturredaktør ved *Houston Post*. De kan fungere som generel vejledning for mennesker, der ønsker at skrive en god anmeldelse i en moderne avis:

1. Spalteplads koster penge. Skriv kort.
2. Man behøver ikke være pedantisk, fordi man er vidende. Undgå tungt akademisk sprog.
3. Hvis en bog er dårlig, er der ingen grund til at gøre anmeldelsen lang.
4. Pas på med privaterierne ("min onkel sagde engang").
5. Selvfølgelig har du lov til at diskutere en bogs berettigelse, men prøv alligevel også at dømme bogen ud fra dens egne intentioner.
6. Det er ikke nødvendigt at fortælle folk i rene ord, at de skal gå hen og købe bogen. Anmeldelsens indhold skulle gerne have givet dem lyst til det.
7. Det er ikke nok med et referat. Læseren skal også have anmelderens reaktion, og bogen skal sættes ind i et intellektuelt, kulturelt eller æstetisk perspektiv.
8. Hvis du ikke har andet at diske op med end tomme kritiske klicheer om, at plottet er rodet og temaet fortærsket, så drop hellere sagen.
9. Hvis du synes, der er et eller andet aspekt ved bogen, du ikke forstår, så indrøm det åbent, og giv læseren en mulighed for at tage stilling til, om det ser ud til at være en mangel ved bogen eller en mangel ved dig.

10. Hvis du ikke synes, en bog er værd at anmelde, eller hvis du føler dig totalt uinteresseret eller ukvalificeret, så sig det til din redaktør. Så finder han en anden anmelder - eller dropper bogen.

- og debatten om den

Ud af disse råd - som jeg i egenskab af tidligere litteraturredaktør ved *Politiken* finder ganske fornuftige - kan man lede en forestilling om en god boganmeldelse i et moderne dagblad: den er kort, fair, velskrevet og forsynet med perspektiv og klar stillingtagen; dét er efter alt at dømme, hvad den almindelige avislæser forventer af en anmeldelse.

Men samtidig ved vi jo godt, at den lange, urimeligt smalsporede nedrakning altid finder sit læserpublikum. Helt andre motiver end behovet for oplysning kan være på spil hos læserne. Folk - vi! - elsker fx at se koryfæer pillet ned fra piedestalen eller ukendte, forsmåede individer udråbt som genier. Alle de mere eller mindre pæne motiver, vi går rundt med til daglig, spiller også en rolle for os, når vi kaster os over avisens anmeldelsesstof.

Da Erik Skyum-Nielsen i *Information* påtog sig rollen som Rasmus Modsat og pillede glansen af Peter Høeg, fik han aktiveret en masse læsere, hvoriblandt nogle ligesom Skyum fandt, at Peter Høeg var overvurderet og endelig blev sat på plads, mens andre syntes, at Skyum ikke havde forstået Høegs prosakunst og bare var sur over, at Høeg ikke spillede efter Skyums taktstok.

Det er godt stof, når anmeldere siger kollegerne imod. Det bringer liv i kludene

og aktiverer det debatstof, som ligger latent i anmelderiet.

Hver gang en skønlitterær bog anmeldes, er kriterierne for, hvad der er god litteratur, sat på spil. Enhver dom, argumenteret eller ej, bygger på nogle kriterier, som altid må være til diskussion: Hvad er god litteratur? Hvad er god moderne litteratur?

Kritikkens modsigere, antikritikken, bringer kriterierne og argumenterne frem i lyset.

Anmeldelsen er således, foruden at være en nyhedsgenre i et nyhedsmedium, et sted, hvor litteraturens nødvendighed eller overflødighed konstant er bragt til diskussion. Det er elementet af *dom*, som gør anmeldelsen til påtrængende debatstof.

Konstituenter, ekstenter – og anmeldelsens brug

I "*Det danske anmelderis historie*" skelner jeg imellem anmeldelsens *konstituenter* og dens *ekstenter*.

Konstituenterne, dvs. de elementer, som er nødvendige for anmeldelsens etablering (konstituering) som genre, er *nyhedsmeddelelsen* og *vurderingen*. Ekstenterne, som hyppigt er til stede i anmeldelserne, men som ikke er nødvendige for, at man kan tale om en anmeldelse, er referatet og karakteristikken (de simple ekstenter) og en række historisk variable elementer af værkanalytisk og perspektiverende art (de komplekse ekstenter).

Jo flere af disse elementer, man kræver er til stede for, at man vil kalde en anmeldelse god, des større pladskrav stiller man

til anmeldelsen. Nyhedsmeddelelsen og vurderingen behøver ikke fylde mere end 25 ord. Skal der være referat og karakteristik (fx genrebestemmelse), kommer man hurtigt over de 100 ord. Og vil man se rigtig analyse og perspektivering fx biografisk (i forhold til forfatterens tidligere bøger) eller komparativt (i forhold til anden litteratur), så bliver omfanget sjældent mindre end de 500 ord, som er gennemsnittet i danske dagblade i dag. Og skal hele metodediskussionen rulles ud i en sådan perspektivering, så ryger vi op over avisens maximalgenre, kronikken med de 2.000 ord.

For læsere med en faglig baggrund - som *Dansk Noters* abonnenter - vil de meget korte dagbladsanmeldelser sikkert virke utilfredsstillende. Men når disse litteraturfagligt specialiserede læsere, skal orientere sig uden for deres eget fagområde fx i nye psykologibøger, så er deres behov for grundighed måske underordnet deres ønske om hurtigt overblik.

Sagen er jo den enkle, at ingen dansker er i stand til selv at læse bare alle de danske skønlitterære bøger, der udkommer. Alle - også anmeldere - er nødt til at orientere sig gennem andres nyhedsmeddelelser og domme. En kort anmeldelse skrevet af en kritiker, hvis dømmekraft vi stoler på, kan være at stor værdi for os. Den sparer tid.

Vi orienterer os selektivt. Først hører vi, at en ny bog er undervejs. Så læser vi måske en kort anmeldelse af den i en avis - og den vækker vores interesse i en sådan grad, at vi søger grundigere besked, ved at spørge bekendte, der har læst bogen, eller ved at læse udførligere anmeldelser i et

magasin eller tidsskrift. Først derefter låner vi bogen, for at se, om den også er værd at købe.

Vi orienterer os trinvis. Det, der er den ideelle anmeldelse på det ene trin, er det ikke på det andet.

Anmeldelsen er et operativt medium, en brugsgenstand.

Nogle anmeldelser har en sådan karakter, at vi gemmer dem, fordi de ser ud til at kunne bruges påny, fx som *diskussionspartnere*, efter at vi selv har læst den anmeldte bog.

De mest slidstærke anmeldelser udkommer en dag i bogform. Men det var ikke nødvendigvis de anmeldelser, vi brugte, da vi orienterede os i første omgang. En anmeldelse, som ved første gennemlæsning virkede indviklet og rodet, kan på det tidspunkt, hvor man selv har læst den anmeldte bog, pludselig vise sig at have gemt på nogle inspirerende tolkningsmuligheder.

Summa summarum: Der findes ikke nogen ideel anmeldelse.

Eller for at sige det positivt: Som genre byder anmeldelsen på en rigdom af kvaliteter. Altså potentielt!

Litteratur

John Chr. Jørgensen er forfatter til en række bøger, bl.a. om anmelderi:
Kulturanmeldere i Danmark (1991),
Kultur i avisen (1991),
Kulturkritikkens mestre (1992),
Dagbladskritikeren (1994) og
Det danske anmelderis historie (disputats 1994).